

УДК 32.019.51:070(477:470)"2014":327.8(470)

«ГАРЯЧІ ТОЧКИ» У ЗМІ ТА ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ПРОПАГАНДИ І МАНІПУЛЯЦІЇ. ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014 Р.

Мар'ян Житарюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, м. Львів, 79044, Україна
e-mail: mgzhyt@gmail.com*

У статті акцентовано увагу на інформаційній складовій в умовах гібридної війни, на наслідках трансформації ЗМІ у ЗМПМ та необхідності комплексних заходів з ефективної протидії зовнішній агресії.

Ключові слова: ЗМІ, ЗМПМ, інформаційне кілерство, інформаційний спецназ, інформаційні війська, національний інформаційний простір, гібридна війна, констативи, перформативи, конфліктогени, російський націонал-шовінізм.

Сьогодні майже ні в кого в Україні немає сумніву, що 2014 р. проти нашої держави відбулась військова агресія з боку Російської Федерації, внаслідок чого в березні анексовано Крим, а від квітня триває руйнівна окупація Донбасу і братовбивча війна.

Чи можна було собі ще рік тому уявити, що російські гради, буки, торнадо, танки, артилерійські установки, гранатомети, міномети, автомати та інші винаходи масового убивства «маркуватимуть» українські міста і села, нищитимуть промислову та житлову інфраструктуру, мирне населення?

На це питання більшість відповість заперечно, хоча аналіз подій впродовж останніх десятиліть дозволяв зробити припущення про реальну військову агресію. Від розвалу СРСР Москва постійно веде бойові дії – в Абхазії, Інгусетії, Ічкерії, Грузії. Апетит, як відомо, посилюється в процесі жування. Оскільки «цивілізований світ» дозволяв російському керівництву такі дії, можна сказати, навіть заохочував до наступних кроків – то приймаючи РФ до «великої вісімки», то надаючи росіянам право організувати Олімпіаду-2014 (Сочі) або Чемпіонат світу з футболу 2018 р. і не проводячи належної політики диверсифікації енергоресурсів, тобто залишаючись гуртовим покупцем російської нафти і газу, себто партнером-споживачем, – офіційна Москва увірувала у власну незамінність, навіть месійність. Останнє активно підкріплено новітньою міфологією у вигляді спершу «русского мира», а згодом – «православного мира».

Правду кажучи, Путінська Росія вела проти України війну щонайменше 10 років, можливо, навіть більше. Тільки не військовими, а іншими методами: економічними, торговельними, газовими, квотними, ідеологічними, релігійними, історичними тощо. Ідеологічна війна найбільше загострилась 2008 р., коли промосковські нардепи у Верховній Раді заборонили міжнародні військові навчання і змінювали військову доктрину (на основі позаблоковості), що унеможли-

лювала процес вступу до НАТО. Цьому передувала м'ясо-молочна війна, паралельно триває військово-промислова війна, позначена нібито згортанням спільних оборонних проектів у ракетно-, авіа- та інших сферах (у нас ці програми згортались, а в РФ – посилювались).

Інформаційне кілерство під «маркою» Кремля, особливо в телевізійному форматі, досягло свого апогею. Російська Федерація створила інформаційні війська, спрямовані проти, за їхніми висловлюваннями, «братнього», «єдиного» народу. Інформвійська – один з головних складових елементів, ідеологічний базис, обґрунтування власних злочинів у ході гібридної війни і проти України та Заходу (західних цінностей), і проти власного населення (саме населення, бо громадян тут давно викурили), якого кремлівські вожді-стратегі запроторюють у добровільне рабство...

Цинізм і постійна брехня сусіда-агресора, значно посилена від Майдану Гідності, остаточно розмила межу між правдою та неправдою, інформацією та дезінформацією, мораллю та аморальністю, етичністю та неетичністю. У псевдорепортажах і квазісюжетах сучасних масових пропагандистів та маніпуляторів солдатів та офіцерів кремлівських інформаційних військ відео революційного Бухареста подають як «події з Києва», убивство терористами священика з Дружківки приписують «Правому сектору», усіх інакомислячих називають фашистами, «бандерівцями», «київською хунтою». У РФ відбувається не просто тотальна пропаганда російськості (побудова «Русского мира»), має місце не лишень звична практика маніпуляції свідомістю, а й професійне зомбування мас, орієнтоване і на внутрішню, і на зовнішню аудиторію. Має місце все те, що до журналістики (навіть у розумінні російських учених-теоретиків і фактично класиків), чи то як виду творчої діяльності, чи то як професії, чи то як соціального інституту суспільства (Є. Прохоров, Є. Ахмадулін та ін.), не має жодного стосунку.

Сучасна журналістика в Росії, за окремими винятками (як-от телеканал «Дождь») – мертва. Те, що передають з подачі кремлівських ідеологів по радіо, телебаченню і друкують у газетах та журналах, – це результат діяльності своєрідного спецназу, що спеціалізується на інформаційних провокаціях, інформаційному тероризмі, психологічних операціях у рамках повноцінної інформаційної війни і проти України, і проти західної цивілізації; це, як вже було сказано, частина сучасної гібридної війни, де тактичні успіхи агресора очевидні і швидкі, адже виходять за межі усталених норм і стандартів, усяких деонтологічних принципів (зокрема – не інтерв'ю, а допит (!!!) нібито журналістами заручників терористів у Краматорську – офіцерів СБУ). Ні Україна, ні інший світ не готові до такої демонстрації сили, зухвальства, нехтування норм права, зокрема й міжнародного. Сучасні медіатори РФ нагадують несусвітню дикість бандюг або зеків, які за допомогою лайки і кулаків встановлюють контроль над шкільними вчителями-мовниками.

Очевидно, що окремі заклики до відновлення трансляції російських каналів в Україні – це якщо й не заклики до застосування *інформаційного терору* з боку противника, то принаймні максимальне сприяння *психологічному тероризму*. Дивує, що адекватного розуміння ситуації немає і в більшості країн ЄС (крім балтійських), де *російські ЗМППМ* у кабельних мережах, як раніше – в повному обсязі, а ось українських – і досі немає.

Українська держава та український народ, як і наші європейські партнери, виявились не готовими до такого (з огляду на події 1939-го, уже типового!) роз-

витку подій, не передбачили такого (типового!) сценарію, ніби не вірячи, що все це – і анексія Криму, і диверсійно-терористична діяльність певних спецслужб РФ на Донбасі, й активні бойові дії регулярних російських військ з обстрілами з танків, артилерії, систем залпового вогню тощо – не сон, а прикра реальність. Але ж за роки Незалежності нічого з українського боку й не було зроблено, аби цього не могло трапитись: не передбачено ні стратегічних, ні тактичних заходів (кроків) для унеможливлення подібного і для адекватних дій для збалансування позицій. Одна з ключових причин полягає в тому, що пролонговані пострадянські комплекси меншовартості сприяли скеруванню основної енергії на внутрішню боротьбу та реабілітацію від цієї ж боротьби, а не на адекватні дії щодо ефективного використання власних ресурсів.

Г. Поцепцов слушно зауважив, що масова свідомість часто не здатна розрізнити реальне від віртуального. Немає реальності в таких пропагандистських об'єктах, як «Новоросія» (ні Донецьк, ні Луганськ ніколи не були там), «увічливих людей» (людей з автоматами слухаються без зайвих питань), «народний мер», «народний губернатор» (гопники з вулиці, а не правочинні особи), «вибори чи референдуми з автоматами» (і вибори, і плебісцит не проводять воєнні). «Віртуальність завжди мала місце в релігії та ідеології, націоналізмі та патріотизмі. Це норма людського життя. Небезпечною віртуальність стає тоді, коли вона з книжкових сторінок переходить до рук озброєної людини» [1].

Сьогоднішня *гібридна війна* – це війна за міфи («руській мір», «православ'є») і за ресурси (з одного боку, корисні копалини: сланцевий газ, металізований уран, з іншого – людські ресурси як генетичний матеріал). Прагнучи відродити російську слов'янську імперію на основі московського православ'я, у цьому сенсі нинішні правителі у Кремлі нічим не відрізняються від Адольфа Гітлера, який також прагнув відродити арійську расу.

Як заспокійливі *констативи*, нині модно кивати на ординське, угро-фінське чи ще якесь коріння північних завойовників ХХІ ст. Але зараз варто задіювати діяльні *перформативи*, щоб змінити ситуацію. Для цього треба визнати і власні провини. Наша держава за роки Незалежності не спромоглась вибудувати ефективну політику, тим паче – побудувати самодостатню політичну державу. У нас будували державу не для людей, а проти людей. Аби вижити, багатьом довелося виїхати. Маючи значні запаси світового чорнозему, Україна на душу населення є однією з найбідніших у Європі та світі.

Очевидна вада в розбудові нашої держави – провал національної, тобто україноцентричної, політики: від освіти до мас-медіа. За роки Незалежності ми так і не навчили (що гірше – практично не намагались це зробити) своїх громадян ані вважати себе, ані бути українцями (у Криму, на Донбасі, значною мірою на Харківщині, Одещині)¹. Я не кажу: україномовним українцем, хоч це також дуже важливо, бо мова не тільки є засобом спілкування, комунікаційним інструментарієм чи механізмом, а й відтворює духовний адекват дійсності, творить реальність (О. Федик) [2], а взагалі українцем, бодай і неукраїномовним. Ми (наші політичні лідери) десятиліттями толерували самоподіл на «руських» та «укра-

¹ У цьому сенсі Путін у 2014 р. зробив значно більше (щоправда, дуже дорогою ціною) за всіх українських чиновників, педагогів, митців. Ленінопад-2014 дає підстави сподіватись, що українці врешті прокидаються від тривалого летаргічного сну.

їнців», на трударів Донбасу і трутнів-западенців, на канонічних і неканонічних православних, на прихильників відродження Радянської імперії (неослов'янофіли) та Європейського Союзу (неозахідники). Слов'янофіли та західники, як відомо, – пройдений етап Російської імперії, середина XIX ст. Але Москві вдалося нав'язати нам, українцям, точніше, нібито українській владі, цю застарілу та збанкрутілу *віртуальну модель*, цей потужний *конфліктоген*, стимулятор державного розколу і масової деградації.

Казки під назвами терористичних організацій «ДРН», «ЛНР», «Новоросія» тощо стають реальністю в багатьох хворих головах. Божевільні сні іноді збуваються. Марили «русскіє» і «правильні» православні Путіним, Росією, кликали їх собі у підмогу для боротьби з українцями – ось і дочекались її наслідків у вигляді руйнацій, злиднів, масових убивств, міграцій. Чинний Президент України П. Порошенко надто сміливо і не зовсім широко припускає, що гаряча фаза війни позаду після підписання Мінських домовленостей від 5 вересня 2014 р. [3], але чи так це насправді? Багато хто припускає, що Путін не зупиниться на Донбасі, оскільки в нього сильні амбіції щодо відновлення імперії в межах колишнього Радянського Союзу, а є думки і про розширення цих меж. Навіть зарубіжні мас-медіа серйозно розмірковують про можливості наступу РФ на західному фронті [4]. Колумніст «Форбс» Пол Родрік Грегорі не відкидає, що В. Путін поставив перед собою мету знищити свого найголовнішого ворога – блок НАТО, який сприяв руйнації СРСР, а зараз оточив РФ [5].

Маючи багаторічний досвід ведення гібридних воєн і не знаючи поразок (особисту думку міністра оборони України В. Гелетея про перемогу України в гібридній війні [6] до уваги не беремо, оскільки війна все ще триває), Путін справді здатен піти на країни Балтії. Сумніви щодо реалістичності такого сценарію можна зіставити з попередніми сумнівами щодо агресії в Україні. Очевидно, що Захід психологічно не дозрів до адекватного сприйняття трансформованої геополітичної ситуації, до того, що апетит В. Путіна значно більший за Україну (основну страву), йому захочеться й десерту. Тому, якщо й будуть заклики чергових жертв агресії-членів НАТО, Альянс, можливо, зволікатиме із застосуванням ст. 5 свого Статуту, сподіваючись на те, що ситуацію вдасться владнати дипломатичними каналами, як це зараз він демонструє своєю політикою подвійних стандартів щодо України – примушуючи до миру Київ та умиряючи Кремль. «Ісламська держава» та Путін навчають нас одного й того ж, – вважає П. Грегорі. – Якщо Захід хоче перемогти, то мусить дати відсіч, поки не пізно. «Ісламську державу» нескладно було перемогти тоді, коли це була банда із кількох сотень голодранців. Так само легко можна було б зупинити й Путіна, якщо б Захід за найперших намірів анексувати Крим перекинув до Польщі та Києва (очевидно, мається на увазі до України. – М. Ж.) есмінци, авіаносці і військовий контингент НАТО» [5].

Треба сказати, що значна частина українського суспільства справедливо очікувала адекватної реакції Заходу не просто на анексію певної території слабшого сусіда, а й на руйнацію системи миру і міжнародних договорів після Другої світової. Додатковою підставою до оптимістичного сценарію був і «Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» (Будапешт, 5 грудня 1994 р., країни-підписанти: Україна, США, Росія та Велика Британія). Як засвідчили подальші події, пункти, котрі надають Україні гарантії її суверенітету та безпеки, залишились тільки паперо-

вою липою і міжнародно-юридичною казуїстикою з назви і ваги документа. Справедливості, рішучості та адекватності наших партнерів ми так і не дочекались. Маски були знято ще в березні. Те, що наша держава стала набутком (об'єктом, а не суб'єктом) міжнародних шоуменів, ні в кого, крім керівництва України (О. Турчинов, А. Яценюк, депутати), не викликало сумнівів. Загравання в демократію під час реальної війни, чомусь безглуздо названої АТО, нездатність до повномасштабної національної мобілізації в Україні та нерішучість Заходу спонукали Путіна до нових активних військових дій. Уже у квітні приміщення управліннь Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, органів прокуратури, обласних, районних та міських адміністрацій (рад) Донбасу захоплюють бійці спеціального призначення РУ РФ, ФСБ РФ, десантники і диверсійні групи збройних сил РФ, прикриваючись масовкою з місцевих сепаратистів, здебільшого – безробітних і маргіналів (засуджених, наркоманів, пияків і всіх охочих підзаробити за участь у мітингах, як це вже було не раз за участь у мітингах проти Майдану). Тоді ці терористичні центри, базовані в окремих приміщеннях окремих міст (Луганськ, Донецьк, Горлівка, Краматорськ, Слов'янськ), ще можна було задушити в зародку. Але цього чомусь не було зроблено. Натомість були неодноразові затишшя, Великодне перемир'я, втрачено багато часу під час виборчої президентської кампанії, а ворог-агресор тим часом діяв активно, захоплював нові території. У вересні, як і в квітні, фактично у зв'язку з позачерговими виборами до Верховної Ради (які під час війни вибори?), оголошено чергове перемир'я...

З одного боку, Захід, особливо країни ЄС, культивує безпорадність перед Кремлем, намагається загравати з Москвою з будь-якого приводу (як-от газові перемовини 26 вересня ц. р. або зупинка реверсу), вводячи не ті санкції, які поставили б Москву на коліна (наприклад, досі не знято ембарго на постачання сирової нафти з ОАЕ, не від'єднано російські банки від міжнародної системи електронних розрахунків «Свіфт» (SWIFT)), сподіваючись, що московський правитель раптом змінить свою поведінку і буде відповідальним геополітичним гравцем. З іншого ж – українські владні інституції понад 20 років толерували сепаратизм. Українська преса регулярно упродовж Незалежності повідомляла факти нищення національних і державних символів – то прапор підпалили, то тризуб відламали, то ледь не до смерті побили україномовних громадян (конфлікти на етнічному ґрунті проти корінного населення – це навіть не нацизм, а нацизм у квадраті, тобто *російський націонал-шовінізм*), але судова влада ніяк не реагувала. Адже досі невідомо, коли б за такі дії когось ув'язнили чи реально покарали в інший спосіб. Карали хіба що патріотів України за їхню активну позицію щодо символів тоталітаризму. Політики, політтехнологи та їхні замовники в білокам'яній на довгі роки зробили каменем спотикання питання історії, мови, релігії. Гострих кутів тут більш ніж достатньо.

Один з наріжних каменів, тобто чи не головне завдання – нейтралізація супротивника в інформаційній війні, яку режим Путіна веде проти України та українців на трьох напрямках – насамперед на внутрішньому, а далі вже на українському та світовому.

Чи все зробила Україна у відповідь? Очевидно, що ні. Заборона пропагандистсько-маніпулятивних рупорів під назвою «російські телеканали» – крок загалом правильний, але явно недостатній, бо, по-перше, значна частина громадян (через масове піратство неможливо назвати точну кількість), ловить ті ж канали через супутник, по-друге, на окупованих територіях та у Криму ввімкнено саме російські,

а відімкнено українські телеканали. Аргументи проти заборони, мовляв, порушується демократичний принцип свободи слова, – не достатні, адже йдеться не про журналістику, а про психологічну зброю, засіб та інструмент масової маніпуляції і зомбування. За визначенням, сучасні телеканали в РФ, підконтрольні Кремлю, не мають нічого спільного із журналістикою, масовими комунікаціями, а є гіпертрофованою реалізацією радянського пропагандиста, тобто не стільки засобами масової інформації, скільки засобами масової пропаганди і маніпуляції (ЗМППМ).

Що може і що повинна нарешті зробити Україна?

По-перше, розробити й ухвалити дієздатну й ефективну концепцію інформаційної безпеки, здатну інтегруватися у світовий інформаційний простір. Йдеться про необхідність відкриття й ефективної роботи міжнародних прес-центрів (бюро) українських мас-медіа у світі. Ми вже неодноразово акцентували на цих проблемах [7, с. 247–328]. Не зайве в ній записати «руській мір», «православний мір» як стимули війни, потужні конфліктогени на зразок «нацизму» в сучасній Європі чи Ізраїлі.

По-друге, модернізувати освітню галузь в інформаційній підготовці. Окрім звичних журналістів, треба готувати військових кореспондентів (військові заклади), журналістів-міжнародників і навіть фахівців з дезінформації.

По-третє, змінити пріоритети у фінансуванні й діяльності Міністерства закордонних справ України. Чинні урядовці та високі державні чини під виглядом реформування МЗС за допомогою тотального скорочення фінансування фактично ініціюють розвал дипломатичної служби. Упродовж тривалого часу (практично півроку) не призначено послів у понад два десятки країн. Фінансування МЗС України, навпаки, необхідно суттєво збільшити.

Отже, гостра фаза (2014 р.) тривалої Російсько-української війни показала найбільш вразливі місця нашої держави не тільки в економіці, банківській чи політичній сферах, а й підтвердила необхідність зміцнення національної української політики – з національними медіа, національною історією, національною релігією.

1. Поцепцов Г. Новые варианты информационной войны. Российско-украинский конфликт [Электронный ресурс] / Георгий Почепцов // Медиаграмотність. – 2014. – 28 верес. – Режим доступа : <http://osvita.mediasapiens.ua/print/material/34960>.

2. Федик О. С. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О. С. Федик. – Львів : Місіонер, 2000. – 300 с.

3. Спілкування Петра Порошенка з журналістами (прес-конференція «Стратегія-2020») [Електронний ресурс]. – К., 2014. – 25 верес. – Режим доступа : http://ukrstream.tv/videos/poroshenko_s_q_a_with_journalists_press_conference_strategy_2020_25_09_2014; <http://www.youtube.com/watch?v=YBGPpcAjqFE&feature=youtu.be>.

4. Рорер Ю. Путинская армия раздавит Европу [Электронный ресурс] / Юлиан Рорер // Иностранная пресса о России и не только. – 2014. – 19 сент. – Режим доступа : http://www.inopressa.ru/article/19Sep2014/focus/putin_army.html

5. Пол Родрик Грегори. Конфликт на Украине опаснее «Исламского государства», ведь он может уничтожить НАТО [Электронный ресурс] / Грегори Пол Родрик // Иностранная пресса о России и не только. – 2014. – 24 сент. – Режим доступа : <http://www.inopressa.ru/article/24Sep2014/forbes/ukraine.html>.

6. Гелетей: Росія програла гібридну війну [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2014. – 1 верес. – Режим доступа : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/1/7036450/>

7. Житарюк М. Г. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство [Електронний ресурс] / М. Г. Житарюк. – Львів, 2008. – С. 247–328. – Режим доступу : http://zttmmi.ucoz.ru/_ld/0/33_monograf_a5_cd.pdf

8. В Мінську підписано протокол про припинення вогню [Електронний ресурс] // Еспресо. – 2014. – 5 верес. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2014/09/05/v_minsku_pidpysano_protokol_pro_pryrupnennya_vohnyu;

ОБСЕ оприлюднила текст мінських домовленостей [Електронний ресурс] // Новини Харкова. – 2014. – 7 верес. – Режим доступу : <http://uanews.kharkiv.ua/society/2014/09/07/55747.html>.

«HOT SPOTS» IN MEDIA AND MASS MEDIA, PROPAGANDA AND MANIPULATION. FEATURES OF UKRAINIAN RUSSIAN WAR-2014 Y.

Marian Zhytaryuk

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str., 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: mgzhyt@gmail.com*

In this article Professor M. Zhytaryuk emphasis on information components in hybrid war, on the consequences of the transformation of the media in ZMIPM and on need of comprehensive measures to effectively counteract to external aggression.

Key words: media, ZMIPM, information murder, information commandos, information war, a national information space, hybrid war, verificates, performative, Russian national chauvinism.

«ГОРЯЧИЕ ТОЧКИ» В СМИ И СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ, ПРОПАГАНДЫ И МАНИПУЛЯЦИИ. ОСОБЕННОСТИ РУССКО-УКРАИНСКОЙ ВОЙНЫ 2014 Г.

Марьян Житарюк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, г. Львов, 79044, Украина
e-mail: mgzhyt@gmail.com*

В статье акцентировано внимание на информационной составляющей в условиях гибридной войны, на последствиях трансформации СМИ в СМИПМ и необходимости комплексных мер по эффективному противодействию внешней агрессии.

Ключевые слова: СМИ, СМИПМ, информационное киллерство, информационный спецназ, информационные войска, национальное информационное пространство, гибридная война, констативы, перформативы, конфликтогены, русский национал-шовинизм.